

ترانه‌های عامیانه

به کوشش

جاوید سرایی

سرشناسه : سرایی، جاوید، ۱۳۴۹ - گردآورنده
عنوان و نام پدیدآور : ترانه‌های عامیانه / به کوشش جاوید سرایی، مانا سرایی.
مشخصات نشر : تهران، موج، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری : ۳۸۴ ص.
شابک : 978-964-5834-59-1

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت : کتابنامه.
یادداشت : نمایه.
موضوع : ترانه‌های ایرانی - قرن ۱۴، مجموعه‌ها.
موضوع : شعر فارسی - قرن ۱۴ - مجموعه‌ها.
شناسه افزوده : سرایی، مانا، ۱۳۶۰ - گردآورنده.
رده‌بندی کنگره : ۱۳۸۹ ق ۴ س / ۴۰۹۹ PIR
رده‌بندی دیگری : ۸۱ / ۰۰۸
شماره کتابشناس ملی : ۲۱۸۰۴۶۰۰

نشر موج

ترانه‌های عامیانه

جاوید سرایی

نشر موج؛ ۱۳۹۰؛ چاپ اول مهارت؛ تیراژ ۵۰۰ نسخه

طرح جلد: سهیل دانش‌اشرافی

آدرس: انقلاب - ۱۲ فروردین - وحید نظری غربی - کوچه جاوید ۱ - پلاک ۶ - واحد ۱

پیامگیر: ۶۶۴۹۵۲۷۴ تلفن: ۶۶۹۵۹۹۲۵

حق چاپ برای نشر موج محفوظ است و هرگونه برداشت و یا ضبط کامپیوتری

منوط به اجازه کتبی از ناشر می‌باشد.

بها: ۱۰۰۰۰ تومان

فهرست

۵	..... مقدمه
۹	..... • بخش نخست: عاشقانه‌ها
۲۶۷	..... • بخش دوم: عامیانه‌ها
۲۶۹	..... - عامیانه‌های اجتماعی
۳۰۷	..... - عامیانه‌های فکاهی و تخت‌حوضی
۳۵۱	..... منابع
۳۵۵	..... • پیوست‌ها
۳۵۷	..... - نمایه نام تصنیف‌ها
۳۶۳	..... - نمایه مصرع نخست تصنیف‌ها
۳۷۵	..... - نمایه دستگاه‌ها و نغمه‌ها
۳۷۷	..... - نمایه نام‌ها

مقدمه

موسیقی با آواز شروع می‌شود و آواز در تکامل فریادهای کار و زمزمه‌های جادویی انسان نخستین ریشه می‌گیرد. به تدریج شکلی از موسیقی که با خواندن و تلفیق اشعار همراهی می‌شده، ظاهر می‌گردد. در جوامع ابتدایی تقریباً تمام اشکال زندگی دینی - اساطیری بوده و ترانه بخشی از بروز شیوه زندگی در جامعه کهن است. افراد با ترانه‌ها می‌زیسته‌اند و ترانه‌ها جنبه قدسی و آیینی داشته است. این ترانه‌ها گاه بیانگر شادی و گاه غم بوده‌اند؛ گاه جلوه طنز به خود گرفته و زمانی جدی بوده است؛ هنگام تهاجم بیگانگان به ایران زمین حماسی و رزمی و در زمان تحولات اجتماعی و انقلابی داخلی ملی‌گرایانه و آزادی‌خواهانه بوده‌اند.

ترانه‌های مردمی و عامیانه از مظاهر فرهنگ و عامل وحدت ملی هستند و با بررسی تاریخ ترانه‌سرایی، می‌توان تحولات اجتماعی - فرهنگی ایران زمین را در طول سالیان متعادی مشاهده کرد. ترانه‌های عامیانه نماینده روح هنری مردمان هر کشور و نوعی صدای درونی است. این ترانه‌ها پیوندی ناگسستنی با دلبستگی‌های عاطفی و روابط عاشقانه دارند. بدین ترتیب بخش بزرگی از عامیانه‌ها، به عاشقانه‌ها اختصاص یافته است. ترانه، یک قطعه کوچک و موزون موسیقی است که در آن آمیختگی تنگاتنگ کلام و آهنگ جلوه می‌کند و در این چارچوب، شعر بدون موسیقی و موسیقی بدون شعر، معنای چندانی ندارد. ترانه بیانگر احساسات و

عواطف و موضوعاتی است که در قلب و روح مردم می‌گذرد. ترانه دربردارنده و بازگوکننده شور و عشق، شادی و غم، امید و ناامیدی، خشم و عطف، مهربانی و بیزاری، هجران و وصال است. کلام و آهنگ ترانه کوتاه و ساده است و بعد از چند بار تکرار، ورد زبان خاص و عام می‌شود. در حقیقت، ترانه شکلی از موسیقی مردمی است که دامنه آن اکثر گروه‌های موسیقی را در بر می‌گیرد.

از سوی دیگر، تصنیف ترکیبی از کلام و موسیقی است که در یکی از دستگاه‌های آوازهای موسیقی ایرانی ساخته می‌شود. این فرم در قدیم به نام ترانه، چکامه، سرود و... به وسیله هنرمندانی که هم شاعر و هم موسیقیدان بودند، عرضه می‌شد. اصطلاح تصنیف از قرن دهم هجری متداول گشت و جانشین واژه‌های «قول» و «غزل» بعد از اسلام شد.

تصنیف‌هایی که در دوره صفویه رایج و متداول بوده، برخلاف تصنیف‌های کنونی، هجایی نبوده و با شعر عروضی هماهنگی داشته است. در دوره‌های پس از صفویه، تا اواخر قاجاریه، از تصنیف و سرود و ترانه‌های محلی و ملی اطلاع چندانی در دست نیست. تنها تصنیفی که از دوره پیش از قاجار به یادگار مانده، تصنیف مربوط به سرنوشت غم‌انگیز لطفعلی خان زند است که بین اهالی کرمان رایج بوده و امروزه آهنگ و شعر آن به جا مانده است.

در دوران قاجاریه و مشروطیت، به علت رویدادهای سیاسی بی‌شمار و همچنین رشد و گسترش موسیقی مذهبی (به خصوص تعزیه و شبیه‌خوانی)، تصنیف و تصنیف‌خوانی رواج یافت و ترانه‌سرایان مهمی ظهور کردند. اتفاقات سیاسی و اوضاع اجتماعی و همچنین رشد آگاهی‌های مردم و به وجود آمدن زمینه‌های مختلف دستمایه‌ای شد تا نوازندگان و موسیقیدانان و همچنین تصنیف‌سازان و ترانه‌سرایان برجسته‌ای رشد کنند. نمونه تصنیف‌هایی که از آن زمان به یادگار مانده اسناد معتبری درباره تحولات اجتماعی ایران است؛ مانند تصنیف‌هایی که به مناسبت گرانی، یا درباره فساد و بی‌کفایتی وزراء و وکلاء یا کشتار مردم خوانده می‌شده است. از خوانندگان تصنیف دوره قاجار و مشروطیت می‌توان از صادق خان، طاهرزاده، عبدالله دوامی و حسین شمیران نام برد. عارف قزوینی،

میرزا علی اکبرخان شیدا، فرخی یزدی و ملک‌الشعرا بهار نیز از برجسته‌ترین تصنیف‌سازان آن زمان بوده‌اند.

در مورد محتوا، مضمون و شکل تصنیف می‌توان گفت که شعر آن بیشتر حالت عامیانه و مردمی داشته و از لطف و سادگی برخوردار بوده است. سرایندگان تصنیف‌ها و ترانه‌های عامیانه را کسی نمی‌شناخته و شعر آن از قدرت و توانایی‌های لازم برای یک کار ادبی برجسته برخوردار نبوده است. ولی از اواخر قاجاریه و دوران مشروطیت، ترانه‌ها و تصنیف‌ها از شکل عامیانه و مردمی خود خارج شد و در چارچوب قوانین خاص خود قرار گرفت.

ترانه‌ها به گذشته و آینده هر قوم مربوط است، یعنی بیانگر ریشه‌های فرهنگی و وقایع گذشته و نیز آمال و آرزوها و آینده مطلوب است. در واقع هر ترانه چیزی از گذشته نامعلوم یک فرهنگ در خود دارد و ردی از آرزوهایی که آن قوم برای آینده خویش متصور است.

مطالعه و بررسی تصنیف‌ها و ترانه‌ها بخشی از مطالعات اجتماعی و فرهنگی هر سرزمین است؛ موضوعی که در کشور ما مورد غفلت قرار گرفته و جز چند چهره ماندگار و عاشق، کمتر کسی به آن توجه کرده است.